

אכילה ושתייה

שיעור אכילה

שיעור אכילה בתעניות (שאם אכלו אינו נחשב מתענה), יי"א שהוא ככותבת. (ביאור הלכה (סי' תקנדז). ויי"א שהוא כזית. [כן משמע לכאז מהשויע' (רסי' תקסח). וכן פסק מהר"ם שיק (או"ח סי' רפט). וכי"כ בשבט הלוי (ח"ד סי' נו ד"יה ובאמת וחי"ח סי' כח)]. **ומסתבר כדעה הראשונה.** [הגרש"י"א צ"ל (שם פ"ג סוף הגה ט) דלא מסתבר שהממירי חז"ל יותר מיהו"כ. ועיי' בשו"ח (מע' בהמ"צ סי' ב אות טו) שחילק מהא' הדשויע' הני"ל. ועיי' במעודים וזמנים (ח"ה סי' שלג)]. מ"מ לכל הדעות אסור לאכול או לשתות אפי' משהו. [מ"ב (סי' תקסח סי"ק ה)].

שיעור שתייה

שיעור שתייה בתעניות (שאם שתהו אינו נחשב מתענה) הוא מלא לוגמיו. [שו"ע (סי' תריב סעי' ט) לענין יוה"כ. וכי"כ המ"ב (סי' תקסו סי"ק ה) לענין שאר התעניות].

טעה ואכל

מי טעהה ואכל באחד מהתעניות צריך להשלים התענית ואינו צריך להתענות יום אחר. [מ"ב (סי' תקמט ס"א ג). ועיי' בכה"ח (נאות ז)]. ועיי' עוד משו"כ בהל' מצויות לתעניות – גליון שפ"ה.

דברים המותרים והאסורים לבלוע

שיירי אוכל שבין השניים

אסור לבלוע בתענית שיירי המאכל שבין השניים שמלפני התענית. [עיי' בזה באורך בשמעתא עמיקתא גליון ק"ז]. ועיי' עוד בבן איש חי (צו אות ח) לענין חמץ שכת' דערב פסח ינקח שניו בחתיכת עץ דקה שלא ישאר חמץ דבוק שם, ועיי' עוד בחקר הלכה (ח"ב אות ח סי"ק כו) ובנישיל עבדי (ח"ה או"ח סי' ט)].

בליעת רוק

מותר לבלוע רוק, כיון שאין כוונתו כלל לשתיה. אבל אם כוונתו לשתיה אסור. [מ"ב (סי' תקסו סי"ק י)]. ומ"מ כל זה ברוק שגלגל בפיו, מיהו כל זמן שאינו מגלגלו בפיו מותר בכל גוונא. [הגרש"י"א צ"ל (הל' ומנהגי בהמ"צ פכ"ב אות כ בהגה)]. ויי"א שאין איסור כלל לבלוע רוק אפי' ביוה"כ. [נחז"ח (ד"יגס והנהגות פ"כ אות ט)]. ועיי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ח].

רהיצת הפה

אין לרחוץ הפה בתענית, ובמקום צער גדול יש להתיר אפי' בת"ב, (אבל לא ביוה"כ), ויזהר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבוא לידי בליעה. [שו"ע (סי' תקסו ט ג) ומ"ב (סי"ק יא)]. ומותר לשטוף הפה בימי פה"י שאינם ראויים לשתיה, אך לא ישטוף את פיו אחי"ז במים רגילים (אולם ביוה"כ אסור לשטוף במי פה). [הגרש"י"א צ"ל (אשרי האיש פט"ז אות ט). ועיי' במנח"ח (ח"ד סי' קט)].

טעימת תבשיל

אסור לטעום תבשיל בת"ב אפי' פולטו. [שו"ע (רסי' תקסז)]. (ולענין שאר הצומות, עיי' בגליון רכ"ו).

בירך על מאכל וזכר שהיום תענית

אם טעה ובירך על מאכל וזכר שהיום תענית לא יטעמנו (ויאמר בשכמל"ו). [שבט הלוי (ח"א סי' רה, רסו ו רח"ה סי' כד. ועיי' משו"כ בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון כ"א)].

עישון

יי"א שאסור לעשן אפי' בת"ב. ויש מקילין. וע"כ מי שדחוק לו שמורגל בו ביותר יש להקל אחר חצות בצנצנא בתוך ביתו. [מ"ב (סי' תקנה סי"ק ח) והגרש"י"א צ"ל (שם הגה ז)]. ומ"מ יש להיזהר מעישון בכל ימות השנה. [אג"מ (יו"ד ח"ב סי' מט)].

נטילת תרופות וגלולות

חולה שאין בו סכנה

חולה שאין בו סכנה (וחולה קצת בת"ב דחוי), כיון שאינו חייב להתענות (כמבואר (הלך) רשאי לקחת תרופות כדרכו.

הסובל מכאב ראש

הסובל מכאב ראש במשך הצום רשאי לבלוע משכחי כאבים להוריד הכאב. ועיי' לקמן לענין אופן הבליעה. [הגרש"י"א צ"ל (אשרי האיש פט"ז אות ט) ועיי' לקמן. ואם נחלש כל גופו בכלל חולה שאב"ס הוא ורשאי לקחת תרופות, עיי' בשו"ע בסי' שכ"ח, וכי"כ בשו"ש (פ"ד אות ג)].

לקחת כדורים להמשך טיפול יזכור

מותר לקחת גלולות שאין להם טעם ערב בצומות, כשיש צורך בכך, אפילו לאדם שאינו חולה, וכגון הצריך לקחת תרופה להמשך טיפול. [הלכות קטנות (ח"ב סי' צז) הובא בבאר היטב (סי' תקסז אות ז) אפי' אינו חולה כלל. ועיי' בשבט הלוי (ח"י סי' פא). ועיי' בזה באורך בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה. ועיי' בכה"ח (סי' תקנדז אות לד) ובצ"ח (ח"י סי' כה פכ"ב)].

תרופות שיש להם טעם ערב לחיך

היתר הנזכר לענין לקיחת תרופות וגלולות למי שאינו חולה, הוא דוקא כשאין להם טעם ערב. [כן מבואר בהלכות קטנות הני"ל ודעימיה ובכה"ח (סי' תקנדז אות לד)]. ואם יש להם טעם ערב יכול לערב בהם דבר מר (באופן שאינו פוגם יעילות התרופה) ולבלוע, ואם לוקח גלולה טעממה ערב ועטפנה בנייר דק. [הגרש"י"א צ"ל (שם פ"ג אות ג)]. וכמו כן ניתן להמיס התרופה בקצת מים (אם אינו פוגם יעילות התרופה) ולבלוע, כי באופן זה אין המים ראויים לשתיה.

לקיחת גלולות ותרופות באמצעות משקה

מי שאינו בכלל חולה הרשאי לאכול בתענית, אסור לו לבלוע תרופות על ידי משקה, ועל כן יש לו לבלעם לבדם או על ידי בליעת מר. [אא"כ אין תרופה שלא ניתן לקחתה על קיבה ויקח או שאסור לקחתה ללא אמצעות משקה]. אם אינו יכול לבלוע ללא מים, מותר לבלוע התרופה על ידי שיערב במים דבר מר עד שאין בהן הנאה לחיך לו ולרוב בני אדם, כגון תה חזק (ללא סוכר). [הגרש"י"א צ"ל (יוה"כ פי"ה אות ח ובהגה), הגרש"י"א צ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ג אות כג) והאור לציון (ש"ס) לענין חולה שאב"ס ביוה"כ. וה"ה בני"ד אפי' למי שאינו חולה, עיי' בהלכות קטנות הני"ל. וכן פסק הגר"ח"ק (לש"ס) (קרא עליו מועד הגהות הגר"ח"ק אות ג). ובתשובות והתהגות (ח"ג סי' קנז) כתב שאם מטבע הרבה ללא התרופה ואין בידו לקחתה באופן הני"ל יכול לבלוע עם קצת מים. ודעת הגרש"י"א צ"ל (שם פט"ז אות ג) להקל אף בלא צער אם לוקח תרופת לריפוי חולי. ועיי' בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה].

דינים מיוחדים לפטורים מהתענית

חולה שיכול לצום עד חצות

חולה שרשאי לאכול אין חיוב עליו להתענות כלל, דבמקום חולי לא גזרו רבנן. [אבני"ז (סי' תקמז)]. ואף אם הוא חולה קצת שפטור מצלום בת"ב נדחה אינו צריך להתענות. [הגרש"י"א צ"ל (הליכ"ש ת"ב סי' אות ד והגה ט). וכן פסק הגרש"י"א צ"ל (הל' ומנהגי בהמ"צ פ"ז הגה 18) במקום שיש קושי לעשות כן. ומ"מ אם יוכלים להתענות איזה שעות (והדבר אינו גורם נזק כלל), ועשו כן, אכן אם גם זה קשה להם לא יתענו כלל. [גית הלל (יו"ד סי' רסה סעי' ד) הביאו השע"ת (סי"ק ז) ומ"ב (סי"ק יד) לענין חיה תוך ל'. וכן פסק הגרש"י"א צ"ל (שם הגה ד) לענין מעוברות ומניקות]. ומ"מ ראוי שלא יאכלו ולהתענן במאכל ובמשתה, אלא כדי הצורך בלבד. [שו"ע (סי' תקנדז סעי' ה)].

יכול לצום כמה שעות – לצום ביום או בלילה

יי"א יודולדת או חולה שאינו יכול להתענות כל הלילה וכל היום, אך מקצת הלילה או היום יכולים להתענות (עיי' בזה לעיל), עדיף שיתענה ביום ולא בלילה. [נזירות שמשון (סי' תקנב)]. ויש חולקים שיש להתענות בלילה שעדיין לא נקרא חולה לענין זה כיון דאין לו צורך כלל לאכול וכלשון השו"ע "וחולה שצריך לאכול וכו"ו". וכן עיקר. [הגרש"י"א צ"ל (הלכות ומנהגי בהמ"צ פ"ז הגה ז)]. וכן משמעות סתמת הפוסקים הני"ל].

לאכול פחות פחות מכשיעור (ואכילה כשרי לו בשתייה)

יי"א שחולה שאב"ס אי"צ לאכול ולשתות בשיעורים בת"ב. [כן מוכח מהרע"א (ק' סי' כד)]. ויי"א דלא הותר לו לאא כדי צרכו וחינתו וא"כ די לו בשתייה לא יאכל, לא יאכל ולא ישתה יותר ממה שצריך. [חתי"ס (סי' קנז)]. ואי סגי ליה באכילה או שתייה פחות פחות מכשיעור, אסור לו לאכול יותר. [מג"רי"ם שיק (סי' רפט) אף אליבא דהחתי"ס. מיהו בתשובה שלאחר מכן (סי' רצ) סתר דברי עצמו דפחות פחות מכשיעור אי"צ. ועיי' במהר"י"ל דסקין (קרי"א סי' ה אות עה) ובתשובות והתהגות (ח"ב סי' רסא)]. והעיקר כדעה הראשונה. [כן מבואר מסתמת הפוסקים. וכן דעת הערוה"ש (סי' תקנדז אות ז), הטבט הלוי (ח"ד סי' נו ד"ה ח"ה), החזו"ח (תורת יודולדת פמ"ח הגה ט) והגרש"י"א צ"ל (קע"מ עמי עז). ועיי' בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ב]].

בריא שהותר לו לאכול למנוע חולי

בריא שרשאי לאכול בת"ב ע"מ למנוע חולי, יי"א שחייב לאכול פחות פחות מכשיעור. [הגרש"י"א צ"ל (מנהגי בהמ"צ קארפ פ"ז הגה 16) אליבא דהביאור הלכה (סי' תקנדז)]. ויי"א שאף בכה"ג אי"צ שיעוריים. [שבט הלוי (ח"ד סי' נו ד"יה זה רח"ט סי' קלא אות ג), עיי"ח א"ך שביאר דברי הביאור הלכה. ולכאורה הכי מסתבר שאם הליך חובל לעשות כן היה כותב זאת להדיא במ"מ, ועיי"ן]. ובת"ב דחוי אי"צ להחמיר. [כיון דקלי טפי. וכן משמעות הפוסקים].

נטילת ידים ואוכל פת

חולה שאוכל פת בת"ב נוטל ידיו כרגיל (כל ידיו). [הגרש"י"א צ"ל (הליכ"ש פט"ז אות ה)].

אמירת נחם כברכת המזון

מי שאכל בת"ב, יי"א שיאמר נחם כברכת המזון בברכת בונה ירושלים. ואם לא אמרו אינו חוזר. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי"ק ה)]. ויי"א שאין לאומרו כלל. [כן הביא המ"ב (סי"ק ה)]. ולמעשה יש לאומרו. [הגרש"י"א צ"ל (אוצר הברית פ"א הגה ז). והאור לציון (ח"ג פכ"ז אות ז) כתב שמי שאומר ישר לו על מה למדו]. אולם קטנים אי"צ לאומרו. [הגרש"י"א צ"ל (פט"ז הגה 16)].

דיני הבדלה לפטורים מהתענית

חובת הבדלה (בצום החל במוצ"ש)

חולים הפטורים מהתענית מבדילים במוצ"ש לפני אכילתם. [שע"ת (סי' תקנז) בשם הברכ"י. וכן פסקו הה"ח" (סי' תקנז אות ט), השבט הלוי (ח"ז סי' עז אותיות א וה) והגרש"י"א צ"ל (מבכשי תורה אב – תשי"ג)]. ואף נשים שאינן צמות עליהן להבדיל קודם. [הגרש"י"א צ"ל (מנהגי בהמ"צ – קארפ פ"ח הגה 20-19). ועיי' משו"כ בזה המנח"ח (ח"ח סי' טג) והשו"ש (פס"ב אותיות מו-מח)]. ואע"פ שנוהגים בשאר מוצ"ש שהנשים לא טועמות מכוס של הבדלה בכה"ג אין עליה לחוש לזה. בפרט כשמבדילה על חמר מדינה. [עיי' במ"א (סי' רצו סי"ק ד) בשם השלי"ה. ועיי' בבגדי ישע (סי' רצו סי"ק ד)]. ומ"מ ע"י להלך שעדיף שבעלה או אחר יוציאנה יד"ח.

קטנים בחובת הבדלה

קטנים אע"פ שפטורים מהתענית, אין צריכים להבדיל. [בעל הקהלות יעקב (ארחות רבנו ח"ב), הגרש"י"א צ"ל (הליכ"ש פט"ז הגה יג) והגרש"י"א צ"ל (הל' בהמ"צ – קארפ עמי קצב אות יג הגה ז)]. ועיי' בישא יוסף (ח"ד עמי ק). ובשמעתא עמיקתא גליון – רע"ג].

להבדיל על יין בשבת מפלג המנחה

המותרים לאכול אין עליהן להבדיל על יין בשבת מבעוד יום ע"מ להמנע משתית יין במוצ"ש, אלא יבדילו במוצ"ש כרגיל. [שבט הלוי (ח"ח סי' קלא)].

הצריך רק לשתות מים
הצריך רק לשתות מים אי"צ להבדיל. [עיי' שו"ע (סי' רצט סעי' א). וכן פסק השבט הלוי (ח"ח ססי' קבט)]. ועיי' לעיל לענין הצורך לשתות בלבד אם רשאי אף לאכול בצום.

חולה שמתענה כמה שעות
אם אין החולה צריך לאכול מיד, אלא מתענה כמה שעות, ימתין עד זמן האכילה ויבדיל לפני אכילתו. [כה"ח (סי' תקנו אות ט) והגרש"י"א צ"ל (אשרי האיש)].

על מה מבדילים

המבדיל יבדיל לתחלה על מיץ ענבים. ואם אין בידו יבדיל על יין, ומ"מ באופן זה עדיף שיתן לשתות מהכוס לקטן שחגיע לחינוך ברכה (ברכת הנהנין אע"פ שאינו בכלל חינוך הבדלה) ולא הגיע לחינוך על החורבן, ואם לאו ישתה בעצמו רק כמלא לוגמיו. ואם אין מדינה, ועיי"כ לדעתם עדיף להבדיל על מיץ ענבים. ואם אין לו יבדיל על יין ולכתחלה יתן לתינוק. ואם אין לו יין יסמוך על הפוסקים דמוהני להבדיל על חמר מדינה. עיי' בזה בכה"ח (סי' תקנז אות ט), בהליכ"ש (פט"ז אות ו והגה טו), בשבות יצחק (פסח עמי קלב) ובשבט הלוי (ח"ז סי' עז). ועיי' עוד בכה"ח (שם) שבמקום שמבדיל על יין עדיף לתת לתינוק. וכן דעת הגרש"י"א צ"ל (פע"ב אות ח) והגרני"ק צ"ל (קע"מ פ"ז הגה יט). ועיי' עוד בשמעתא עמיקתא גליון רע"ג. ולענין מה נחשב חמר מדינה עיי' בשו"ש (פ"ס הגה יח) בשם הגרש"י"א צ"ל (ובמבית לוי (בהמ"צ) בשם בעל השבט הלוי)

נוסח הבדלה

החייבים בהבדלה פותחים בברכת הכוס ואין אומרים הנה א-ל ישועתי. [הגרש"י"א צ"ל (הליכ"ש פט"ז הגה יד). ועיי' בפתי"ש (יו"ד סי' שעו סי"ק ג) ובדברי מלכ"אל (ח"ו סי' ט)].

מותי מברך על הנר

חולה החייב להבדיל במשך הלילה יברך על הנר בשעת ההבדלה על הכוס ולא לפני קריאת מגילת איכה. [ספר ת"ב שחל בשבת (עמי קא)].

ברכת הנר לאישה המבדילה
אשה המבדילה לעצמה, אף לדעת הסוברים שיכולה לברך על האש (עיי' לעיל), מ"מ לא תברך ברכת מאורי האש אחר ברכת היין משום שיש לחוש להפסק בברכת היין (משום שיש סוברים שאין אשה מברכת על האש). [הגרש"י"א צ"ל (שם פט"ז אות ח)].

שיעור חטיות הכוס

באופן שמבדיל על היין (עיין לעיל), ישתה רק כמלא לוגמיו בלבד ולא רביעית (ולא יברך על הכוס בברכה אחרונה). [עיי' בשו"ש (פס"ב הגה קיד) שסתפק אם עדיף לשתות רביעית להתחייב בברכה אחרונה לכ"ע או רק כמלא לוגמיו. והקדעת הגרש"י"א צ"ל (אשרי האיש פע"ב אות ג) שישתה רק כמלא לוגמין].

מתענה, להוציא חולה יד"ח
אם אין החולה יכול להבדיל בעצמו יכול אדם שמתענה להוציאו יד"ח והחולה ישתה הכוס. [שבט הלוי (ח"ח סי' קבט) וצ"ח (ח"ד סי' מד)]. אבל אם החולה יכול להבדיל בעצמו עדיף שיברך בעצמו. [עיי' במ"ב (סי' רצט סי"ק כא). ועיי' בשמעתא עמקתא גליונות ק"ו רע"ג]. אמנם אם אשה צריכה לאכול, עדיף שתצא יד"ח אפי' עיי' מי שמתענה, והיא אשתו. [והכי עדיף טפי כי חובת האשה בהבדלה תלויה במח'. וכך הורה הרבה פעמים הגרש"י"א צ"ל (הליכ"ש פט"ז הגה 38). וכן מבואר בשבט הלוי (ח"ח סי' קבט). וכן נקטו המשנה הלכות (ח"ז סי' לט) והשו"ש (פס"ב אות מח). ועיי' עוד בגליון רע"ג].

אינו מתענה, להוציא בני ביתו יד"ח

הברכ"י (סי' תקנו אות ד) הובא בשע"ת (שם) ובשו"ח (מע' בהמ"צ סי' ב אות ה). וכן פסקו הכה"ח (שם אות ט) והצ"ח (ח"ד סי' מד). ומ"מ אין הידור לחפש אחר זה ע"מ לקיים הבדלה בזמן. [הגרש"י"א צ"ל (אשרי האיש פע"ב אות ז)].

שאר עינוים רחיצה

רחיצה אסורה בת"ב, אפי' בצונן, ואפי' חלק מגופו בלבד. [שו"ע (סי' תקנדז סעי' ז)].

גופו מלוכלך

אם היו ידיו (או שאר מקומות בגוף) מלוכלכות בטיט ובצואה, מותר לרחוץ להעביר הכלכלך שאינו אסור אלא רחיצה של תענוג. [שו"ע (ססי' תקנדז סעי' ז) ומ"ב (סי"ק יט)]. ולא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הכלכלוך. [שו"ע (שם)].

אינו מכוון לרחיצה של תענוג

לא נאסר אלא רחיצה של תענוג ועל כן נשים המבשלות וצריכות לרחוץ הבשר אף ממילא ורחיצת גס ידיהן מותר. [שו"ע (ססי' תקנדז סעי' ט) ומ"ב (סי"ק יט)].

רחיצה בקצת מים

לאחר שניגב ידיו ועדיין עליהן יש לחות קצת, רשאי להעביר ידיו על עינו, לנקות לפלוף שעליוה או על פניו, ידיו ורגליו, כיון דרכו הלחות טופח ע"מ להטפית.
[שו"ע (ס"י תקנד סעי' יא) ומ"ב (ס"ק ב)].
ואם דרכו לרחוץ עינו במים כשיש עליהן לפלוף, רוחצם ואינו חושש, דהוה ליה כטיט וכצואה שרוחץ כדרכו.
[שו"ע (שם)].

מגבת רטובה

מותר לשרות מפה במים בערב ת"ב ומוציאה מן המים והיא מתנגבת עד שאין בה טופח ע"מ להטפיש, אבל בלא"ה אסור, ומקטח בה פניו ידיו ורגליו, אפי' אינו עושה רק לתענוג, שרי, כיון שהיא נגובה.
[שו"ע (יד יד) ומ"ב (ס"ק יט)].

רחיצת הפנים

מי שהוא איסטניס וצריך לקנח פניו במים ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח במים, רשאי לקנח, אבל שאר כל אדם אסור.
[מ"ב (ס"ק ב)].

מצטער מהזיעה וריח נודף ממנו

יש מי שאומר שאף המצטער בויגה הרבה, וריח הזיעה נודף ממנו, לא ירחץ עצמו (שהרי יכול להשאר בביתו).
[נאר לציון (פכ"ז הגה ה)].

רחיצה לצורך פריסתו

ההולך לשמור פירותיו, עובר במים עד צוארו ואינו חושש, אבל בחזרה, אסור.
[שו"ע (סעי' יא)].
והתירו בזה מפני הפסד ממון ועי"כ בחזרה שאין בו משום הפסד אסור.
[מ"ב (ס"ק כ)].

בא מן הדרך (רחיצה לצורך רפואה)

הבא מן הדרך ורגליו כווש, מותרת לרחוץ במים.
[שו"ע (יד)].
שאינ זו רחיצה מחמת תענוג אלא לרפואה לחזקם.
[מ"ב (ס"ק כז)].

כלה תוך שלושים יום מהחתונה

כלה אחר נשואיה כל ל' יום מותר לרחוץ פניה כדי שלא תתגנה על בעלה.
[מ"ב (ס"ק כט)].

בעלי ברית

ת"ב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעל ברית מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוחץ.
[שו"ע (ס"י הקטנ סעי' ט)].
והינו מנחה גדולה אחר חצות היום.
[מ"ב (ס"ק לז)].
ועיין לעיל בפטורים מהגום, מי בכלל בעל ברית.

רחיצה לצורך מצוה

אשה הצריכה לעשות הפס"ט אין לה לרחוץ כל גופה ללבישת לבנים אלא תרחץ פניה של מטה לבד.
[שע"ח"צ (ס"י תקנא אות לה)].

טבילת מצוה

אישה אינה טובלת בליל ת"ב.
[שו"ע (סס"י תקנד סעי' ח).
וכתב המ"ב (ס"ק יח) שתרחוץ ותחוף עת"ב ולמוצאי ת"ב חופפת מעט קודם הטבילה דבעינן סמוך לחפיפה טבילה.
והמנהג שחופפת מוצאי ת"ב, אם לא בשעת הדחק, ע"י שדי"ט (ס"י קצו ס"ק יא) ובשיעורי שבט הלוי (שם אות ב).
ועי' מש"כ בזה בשמעתא עמיקתא - גליון רכ"ח.
ובמקום דוחק גדול י"א שמותר לחוף בת"ב ביום ולטבול בערב כיון דאינה רחיצה של תענוג.
וישאל שאלת חכם.
ע"י בשו"ת זכרון יהודה (ח"א סי' קעז) והביאו בשיעורי שבט הלוי (ס"י קצו ב"ה בשו"ת)].

לרחוץ הקטנים

ילדים שיש צורך לרחצם מותר לרחצם כרגיל ואף שממילא הגדול רוחץ ידיו.
[שהרי קטנים אינם בכלל איסור רחיצה ואף בתשעת ימים שנהגו להחמיר היינו ברחיצה של תענוג כמ"ש בשמעתא עמיקתא ה"ל בהמ"צ ח"ב - גליון תפ"ז, עי"ש].
ומש"כ אף שממילא הגדול רחץ ידיו הוא ממה שמבואר לעיל לענין רחיצת בשר].

נטילת ידים

נטילת ידים שחרית

נוטל אדם ידיו שחרית.
[שו"ע (סס"י תקנד סעי' י)].
כיון שרוח רעה השורה על הידים דינה כלכלוך על הידים.
אלא שיש שמפקקים בזה וס"ל שאי"א לברך על נטילת ידים זו שאין עליה שם רחיצה, ועי"כ יעשה צרכיו ויטול ידיו ואז יברך ענט"י משום תפלה.
[מ"ב (ס"ק כא).
ועי' בה"ח (אות ה) שכת' שמנהג העולם לברך כפסק השו"ע].
ובכל אופן אין ליטול את כל היד אלא עד קשרי אצבעותיו.
[שו"ע (סם)].
ומ"מ א"צ לצמצם בדיוק עד קשרי אצבעותיו.
[חזו"י (דנינים והנהגות וארחות רבנו)].
וכמ"כ הנהוג ליטול ד"פ רשאי לנהוג כן אף בת"ב.
[כה"ח (אות ח)].

נטי אחר יציאתו מביית הכסא

אם הטיל מים או עשה צרכיו ואין דעתו להתפלל, נחי הפוסקים אם רשאי ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו), ועל כן נכון ליעג בחלק המכוסה בגוף (המחייב נטילה) דבאופן זה רשאי לכי"ע ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו).
[עי' בשו"ע (ס"י תריג סעי' א), במ"ב (ס"ק ד) ובערוה"ש (אות ג).
ועי' בביאור הלכה (ס"י תריג ד"ה ואם) שמצד שאף אם יצא מבח"כ קבוע אין ליטול ידיו.
אלא דשם מיירי לענין ויהי"כ דחמיר טפי כמבאר שם.
שו"מ דדעת הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האישי פע"א אות א) להחמיר בה].

הנהוג ליטול ג"פ לאחר עשיית צרכיו

הנהוג ליטול ידיו ג"פ לאחר עשיית צרכים רשאי לעשות כן גם בת"ב עד מקום קשרי אצבעותיו.
[נטה אמרים (ס"י תריג אות ה) והגר"ש"א זצ"ל (שם אות ג)].

נגע בנעלי גומי וכד'

הנוגע בנעלי גומי או בד שאינם חדשים צריך ליטול ידיו.
[הגר"ש"א זצ"ל (שם אות ח)].

לכבוד התפלה

מותר לרחוץ ידיו (עד קשרי אצבעותיו) אף לתפלת המנחה.
[מ"ב (ס"ק כא)].

כהן העולה לזוכן

כהן העולה לזוכן נטיל ידיו עד הפרק.
[הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האישי פע"א אות ח)].

סיכה

ת"ב אסור אף בסיכה.
[שו"ע (ס"י תקנד סעי' א)].
ואסור לסוך אפי' אבר אחד.
[מ"ב (ס"ק כט)].
וסיכה הוא בדבר שדרכו לסוך בו כגון בשמן או בחלב בבורית וכה"ג.
[מ"ב (ס"ק כח)].
וכן מריחת קרמים בכלל איסור סיכה.
[הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האישי פע"א אות ט)].

לצורך ריפוי וכדו'

סיכה אינה אסורה אלא כשהיא לתענוג, אבל מי שיש לו חטטין בראשו, סך כדרכו.
[שו"ע (סעי' טז)].

כלה תוך שלושים יום מהחתונה

כלה אחר נשואיה, כל ל' יום מותרת לסוך פניה כדי שלא תתגנה על בעלה.
[מ"ב (ס"ק כט)].

סיכת דאודורנט

מותר לסוך דאודורנט במקומות הזיעה ולהשתמש בבושם העשוי להעביר ריח, אם יש צורך גמור בדבר.
[הגר"ש"א זצ"ל (הלכ"יש פ"ד סוף הגה ס6)].

איפור

אסור לאישה להתאפר בת"ב.
[בעל הגאונים (נטעי גבריאל ביהמ"צ ח"ב פע"ג אות ה), וטעמו משום שיש בזה משום סיכה.
ועי' בשו"ע (יו"ד ס"י שפא סעי' ו) שאיפור אסור עכ"פ ב'י ימי אבלות].

תכשיטים

מדינת מותר לאשה ללבוש תכשיטים המיוחדים לחול (אבל לא של שבת וימי שמחה).
אלא שהמנהג הפשוט שלא להתקשט.
[ע"י שעה"צ (ס"י תקנד אות מד).
ועי' עוד בא"א מבוטשאטש (ס"י תקנא).
וכי"כ בנטעי גבריאל (ח"ב פע"ג אות ח)].
ומ"מ הטבעת שדרכה לילך בה תדיר אין בו מנהג להחמיר.
[נטעי גבריאל (סם)].

נעילת הסנדל

ת"ב אסור אף בנעילת הסנדל.
[שו"ע (ס"י תקנד סעי' א)].

נעלי גומי וכדו'

איסור נעילת הסנדל, הוא בשל עור דאי לא כן לא נקרא נעל, ועל כן אם הוא של בגד או של עץ או של שעם (ס"י קליפי עץ) וגמי, מותר.
[שו"ע (ס"י תקנד סעי' טז) ומ"ב (ס"ק ל)].

נעל מעורב בעור

נעל מחומר שאינו של עור אבל מחופה הוא בעור מלמעלה, אסור.
[שו"ע (ס"י תקנד סעי' טז) ומ"ב (ס"ק ל)].
ואף השוליים הם ג"כ של עץ מ"מ אסור.
וה"ה אם השוליה הם של עור אסור.
[מ"ב (ס"ק לא)].
ומ"מ נעלים סינטטיות שרק הרצועות מעל כל הרגל עשויות מעור, מותר לנעולן באופן שרצועות העור אינם נוגעים ברגליו.
[הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האישי פע"א אות ב)].

נעלי גומי נחים

בנעלים שאינם של עור, אם הם נוחים ביותר, יש מקום להחמיר שלא לילך בהם.
[ע"י בשע"ת (ס"י תקנד ס"ק יא).
וכן פסקו הגר"ש"א זצ"ל (שם אות ד) ובעל השבט הלוי (מבית לוי ח"יג עמי מא)].

נעלים הנראים נעלי עור

נעלים סינטטיות דמויות עור מותר לנעולם משום שבזמניו אין בהן משום מראית העין, כי כולם יודעים שיש נעלים כאלו בשוק.
[הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האישי פע"א אות ב)].

מדרסים מצופים עור

אין להשתמש בת"ב במדרסים ממתכת וכדו' המצופים בעור.
[הגר"ש"א זצ"ל (שם אות ב)].

יוצא לדרך

היוצא לדרך מותר לו בנעילת הסנדל, וכשיגיע לעיר יחלצנו.
[שו"ע (סעי' יז) ומ"ב (ס"ק לא)].
וכל זה כשהולך ברגליו למרחקים.
והתירו משום שהוא טורח גדול לילך יחף דרך רחוק (וטוב שיתן קצת עפר במנעלים), אבל כשהולך למקום קרוב (ואין בדרך טיט וכדו') או שהולך בכלל תחבורה וכדו' אסור.
[מ"ב (ס"ק לד)].

נמצא בעיר של גוים

המתגורר בין העכו"ם ויוצא לרחוב שלחם, י"א שיכול לנעול נעלים, שאם ילך יחף ילעגו עליו.
והביקל לא מוחין בידו.
[רמ"א (סעי' יז) ומ"ב (ס"ק לד וס"ק לח)].
אמנם בזמנינו אין להקל כי שכיח נעלים מגומי וכדו', שאין משום חשש לעג, והכל לפי הענין.

חובת הינדך

מעיקר הדין אין חובה לחנך הקטנים בנעילת הסנדל בת"ב.
[הכ"ח (כלל קנב אות יז) משום שהוא דבר שיש בו צער.
והביאו הדברי יציב (או"ח ח"ב סי' רלח)].
ומ"מ בזמנינו ששכיח נעלי גומי נוחים ראוי לחנכם.
[הגר"ק"ז זצ"ל (יד לבהמ"צ).
ועי' בארחות רבנו (ח"ב עמי קמ) שכן נהגו בבית הגר"י"ק זצ"ל.
וכן דעת הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האישי פע"א אות יד).
ומ"מ י"ל דלכ"א חיוב כי מעיקרא לא גזרו רבנן, ע"י בחכ"א (שם)].

שאלת שלום - טיול

שאלת שלום

שאלת שלום לחבירו אסורה בת"ב.
[שו"ע (שם סעי' כ)].
וכן "בוקר טוב" אסור.
[מ"ב (ס"ק מא)].
וה"ה שאלת "מה שלומך" או "איך אתה גישי" ששואל אדם לחברו משום דרך ארץ, אסור.
[הגר"ש"א זצ"ל (שם הגה ס30)].
והדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבים להם לשוב רפה ובכובד ראש.
[שו"ע (סעי' כ)].
וטוב שיודיע לו שהיום אסור ליתן שלום ולא יהיה לו אפיפה עבור ידו עליו.
[מ"ב (ס"ק מב)].

ברכת מזל טוב

מברכים ברכת מזל טוב בת"ב.
[הגר"ש"א זצ"ל (שם פט"ו הגה ס30).
וכן הוא בגשר החיים (פכ"א אות ז ס"ק יז)].
ואף בלחיצת היד שרי.
[הגר"ש"א זצ"ל (ישא יוסף ח"א ס"י קיז)].

תניית מתנה

אסור לשלוח מתנה לחברו בת"ב.
[מ"ב (ס"י תקנד ס"ק מא)].
אבל כ"ז לאדם שאינו נצרך, אבל לעני ובפרט כשהוא ת"ח מצוה יש בדבר, כ"ש אם שולח מעות להוצאת בני ביתו, ובלאו הכי כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים בת"ב.
[כה"ח (אות צא)].

טיול

לא ילך ויטייל בשוק בת"ב, כדי שלא יבא לידי שחוק וקלות ראש.
[שו"ע (ס"י תקנד סעי' כא)].
ומ"מ נראה שמותר לקחת את הילדים קטנים לגינת שעשועים וכדומה על מנת להעסיקם ואין זה בכלל טיול כי לצורכם הוא עושה.

תלמוד תורה

לימוד האסור והמותר בת"ב

בת"ב אסור לקרות בתנ"ך, ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות, משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהילים ט, ט), אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה.
[שו"ע (ס"י תקנד סעי' א).
ועי' ברדב"ז (ח"ג סי' תקטנ) שביאר דאע"ג דת"ת הוא מצוה חממה ואבלות היא מדרבנן, מ"מ ניתן לחז"ל ללקוח דבר מהי"ת בשב ואל תעשה].
ואם יש בינניהם פסוקי נחמה, צריך לדלגם.
[שו"ע (סם)].
וכן מותר ללמוד הלכות אבלות.
[קשו"ע (ס"י ר אות א)].
בא"ב.
[לקט יושר.
וכן דעת הגר"ש"א זצ"ל (שם הגה ס36)].

תינוקות של בית רבן

תינוקות של בית רבן בטל"ן מת"ת.
[שו"ע (סם)].

נשים

נראה שנשים אינן בכלל איסור למוד תורה בת"ב.
[כ"י איסור זה הוא משום שתי"ת משמח הלב דכתיב משמחי לב.
וכבר כתב שהגא"מ (ס"י סט) דהני מילי (שהתורה משמחת) לאנשים שחיבין בת"ת הוא דשמחה לאיש במענה פיו של ת"ת, דיש לו שמחה במה שעוסק בתורה ומקיים מצות המקום במצוה החביבה וסוקלה לפני המקום כנגד כל המצות, אבל נשים שאינן חייבות בת"ת אין להן בהן משום שמחה כלל, ע"כ.
ושוב העירוני שבשו"ת עמק התשובה (ח"א סס"י קסג) כתי' מדליה לענין אישה אבלה שאין חללק בין אנשים לנשים כי ת"ת משמחי לב הך.
והביאו ברבנות אמרים (ח"ב סי' קנח אות יד) לענין ת"ב.
ולפי דברינו אין דברים מורכחים.
ועי' מש"כ בגליון מ"ד לענין האם מותר ללמד נשים תורה].

שאר הכמות וקריאת עיתונים

אסור ללמוד בשאר עמותות וכ"ש לקרא בכתבי עתים שלא יסיח דעתו מאבלותו וכ"ש אם יש לו עונג בקריאתם דוודאי אסור.
[ערוה"ש (יו"ד ס"י שפד אות ט) לענין אבל וה"ה בת"ב.
וצ"ל לפי"ז שמה שאסור ת"ת משום שמשמח ותמ"ל משום היסח הדעת דשאני תורה שמביא לריש"ש].

הרהור בת"ת

אסור ללמוד אף בהרהור כי יש בה משום שמחה.
[מהר"י"ל (ס"י רא אות ב) ושו"ע (שם סעי' א)].

ספרי מוסר

י"א דלא נאסר ללמוד בספרים מוסר ואדרבה ראו לעשות כן.
[מאירי (מו"ק כא) ושד"ח (מעי אבלות אות כה) בשם ספר נוה שלום].
וי"א שיש להתיר למי שרגיל ללמוד מוסר.
[חזו"א (דברי סופרים קיצור ה"ל אבלות עמי ג אות כג)].
ויש מי שאיבוס בראשית אופן.
[נאר לציון (ח"ג פכ"ט הגה א)].
והמיקל יש לו על מי לסמך].

אמירת תהילים

י"א שהרגיל לומר תהלים רשאי לומר אף בת"ב.
[לקט יושר (או"ח עמי ק"ב)].
ויש מתירים אף למי שאינו רגיל.
[פמ"ג (ס"י תקפד א"א ס"ק א)].
ויש אוסרים לגמרי.
[ד"ה"ח הובא בשעה"צ (אות ח).
ועי' במ"ב (ס"י תקנד ס"ק ז)].
ולמעשה הרגיל רשאי לאמרים (ובערב ת"ב אחר חצות מותר בכל אופן).
[הגר"ש"א זצ"ל (שם תפלה הגה כז).
ועי' בדברי סופרים (אבלות עמי ג אות כה) בשם החזו"א.
ודעת האלו"צ

(שם לאסוף)

קרי"ש על המטה

קוראים קרי"ש על המטה בתשעה בראש וי"א שאף פסוקים של רחמים שמוסיפים כל יום מותר לאומרים.
[ת"ב (שחל בשבת (פ"י סוף הגה כא)].
וי"א שדוקא פרשיות המבוארות בשו"ע ס"י רל"ט (סעי' א) מותר לאומרם כי הם בכלל סדר היום, אבל פרשה ב' וג' של קרי"ש ושאר הוספות לא יאמר בת"ב.
[הגר"ק"ז זצ"ל (קע"מ פ"ח הגה ט)].

ללמוד בעיון בדברים המתורים

מותר ללמוד אף בעיון בדברים המתורים, אבל לימוד מתוך פלפול שאלה ותירוץ, אסור.
[חזו"א (דברי סופרים קיצור ה"ל אבלות עמי ג אות כד) ותר"ש"א זצ"ל (שם פט"ו הגה א).
וכן מדויק במ"ב (ס"ק ד) ודעת האור לציון (שם) להקל ללמוד בעיון למי שבלא"ה יתבטל לגמרי מלימודו.
ועי' שמעתא עמיקתא גליון ק"ט].

לימוד עם חברותא בדברים המתורים

מותר ללמוד בדברים המתורים אף בחברותא.
[חזו"א (דברי סופרים ה"ל אבלות עמי ג אות כד).
אלא דלאבו צ"ע, דהרי פסק השו"ע (יו"ד ס"י שפד ס"י ד) לענין אבל דרשאי ללמוד בינו לבין עצמו, אבל אינו לומד עם אחרים, ע"כ.
וכי"כ במ"א (ס"י תקנד ס"ק ב), וצ"ע].

כתיבת הידושי תורה

י"א שמונת כתובת הידושי תורה שהתחדשו לו במקרה (אע"פ שאסור ללמוד בדברים אלו בת"ב). [ערה"ש (וי"ד סי' שפד אות ה)]. ויש אסורים. [הגר"ש קלוגר זצ"ל (האלף לך שלמה וי"ד סי' שיה) ושערי"ט (סי' תקנ"ד ס"ק ב)]. ומי"מ מי שיוודע בעצמו שודאי ישכח עד הלילה יכול לציון מה שחידש ראשי דברים כדי לעורר הזכרון ולהעתיקו אחר כך. [שד"ח (מע' בהמ"צ סי' ב אות י)]. ודברים המותרים ללמוד בהם, מותר לסכמם בכתב. [ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון ק"ט].

להכין קריאת התורה

בעל קורא הקורא קריאות היום ראוי לחזור עליהן בת"ב. [רמ"א (שם סע' ד) ומי"ב (סי' ח)].

הוראת איסור והיתר דיני ממונות

אסור להורות הוראה אם לא לחולה הצריך עכשיו (או הוראה אחרת הצריך לשואל בת"ב). ואסור לדני ממונות, מיהו אם אין הבע"ד יכולין להתמתין עד למחר שנחוצים לדרבם. מותר. [מ"א (סי' תקנ"ד ס"ק ח) ומי"ב (סי' ק)]. [הגר"ש (סי' ק) ור"א אחרת כו', כן מוכח מהרמ"א (וי"ד סי' שפד סע' א) שהוא מקור המ"א הנ"ל. וכן הוא בערה"ש (וי"ד סי' שפד אות ה)].

שינה על הקרקע

יש נוהגים לשכב בליל ת"ב מטה על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו. [ש"ע (סי' תקנ"ה סע' ב)]. וי"א שעכ"פ יש לאדם להצטער בענין משכבו בליל ת"ב, שאם רגיל לשכב ב' כרים לא ישכב כי אם באחד, ויש בני"א משימים אבן תחת מראשותיהם, זכר למה שנאמר: ויקח מאבני המקום (בראשית כח, יא) שראה החורבן. מיהו עוברות או בני"א חלשים שאינם יכולים להצטער, אינן חייבים בכך זה. [רמ"א (שם) ומי"ב (סי' ק-ו)].

הרחקות

נכון שלא לישן יחד בליל ת"ב. [ש"ע (סי' יח)]. ובלילה יש להחמיר בנגיעה וביום יש להקל. [מ"ב (סי' ק) וכתב השעה"צ (מוד מ"ד) דאם בת"ב הולכות מקושטות יש להחמיר בו אף ביום]. ושאר הרחקות המבוארות ביו"ד סימן קצ"ה לא נהגו בהן איסור. [הגר"ש זצ"ל (קעי"מ הגהות הגר"ח סי' פ"ח אות לח) ותו"ה (ח"ג סעי' קע"ח)]. וי"א שנוכן להחמיר בזה. [מהמ"ב משמע דאין איסור אלא בנגיעה דחמיר טפי. ועי' בכה"ח (אות קפ"ה) שהביא בשם הב"ח שנוכן להחמיר לענין הושתה. ומסתבר דה"ה בשאר הרחקות הדרי תמורים הם מהושתה, עי' בפוסקים בסימן הנ"ל].

ישיבה על הקרקע

ליל ת"ב ויומו, וישיבים על הארץ עד תפלת מנחה. [ש"ע (סי' תקנ"ט סע' ג)]. ונוהגים להקל בזה לאחר חצות היום. [רמ"א (שם)].

ספסלים נמוכים

מותר לשבת על ספסל נמוך למי שקשה לו לשבת על הארץ. [מי"ב (סי' ק)]. וכל שיושב בגובה של עד ג"ט מותר. [נדעת תורה (וי"ד סי' שפד)]. ועיי"ש שכתב דכל זה דוקא כשאין חלל מלמטה, אבל אם יושב על כסא ויש חלל מלמטה או כל שיש חלל טפח הוא הפסק ולא חשיב שיושב על הארץ. וא"צ לדקדק בספסלים נמוכים שיהיו גובהם פחות מג"ט, אלא העיקר שיהיו נמוכים מהרגיל. [חזו"א (ארחות רבנו ח"ב עמ' קל"ח) והגר"ש זצ"ל (שם הגה' ע"ב)]. ויש מפורסקי ספרד שהורו לשבת בגובה פחות מטפח. [בן איש חי (דברים א"ב כ) וכה"ח (סי' תקנ"ב אות מ)]. ועי' בגשר החיים (פ"כ אות ה' סי' ק)].

ישיבה בבית התבונה

מותר לנסוע במכונית, אוטובוס וכדו' אע"פ שצריך לשבת כדרכו. [הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש פני"א אות טו)]. ומי"מ בנסיעה באוטובוס אם יש אפשרות לעמוד ואין הנסיעה ארוכה מדי ראוי לעמוד ומי"מ א"צ להימנע מנסיעה כאשר אין אפשרות לעמוד. [הגר"ש זצ"ל (אות ה)].

להריח בשמים

י"א שאין להריח בשמים בת"ב משום תענוג, וי"א שדוקא במוצ"ש (כשחל ת"ב ביום ראשון או נדחה) אסור משום דהוי תענוג דהוי חשיב נפש יתירה. [שעה"צ סי' תקנ"ט ס"ק א)]. ולמעשה יש להמנע. [כה"ח (אות ד) והגר"ש זצ"ל (אשרי האיש פני"א אות ח)].

הרהת טבק

אף על פי שהרהת טבק קילא מהרחת בשמים מי"מ ראוי להמנע ממנה (אא"כ עושה לצורך ריפוי). [הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש פני"א אות ח)].

עשיית מלאכה ומשא ומתן

מקום שנהגו לעשות מלאכה בת"ב עושין, במקום שנהגו שלא לעשות אין עושים אפי' בלילה, ובכל מקום ת"ח בטלים, וכל הרוצה להחמיר ע"ע להתנהג כמנהג הת"ח ראשי. [ש"ע (סי' תקנ"ד סע' כב) ומי"ב (סי' מ)]. ולא נהגו באיסור מלאכה כי אם עד חצות. [רמ"א (שם)]. והנוהגים שלא לעשות, עושים כן שלא להסיח דעתם מהאבלות. [מי"ב (סי' מ)].

מלאכה ארעית

במקום שנהגו להחמיר, נוהגים להמנע מכל מלאכה שיש בה שיהיו קצת, אפי' מעשה הדיוט, אבל דבר שאין בה שיהיו, כגון הדלקת נרות וכדו', מותרת. [רמ"א (שם)].

ע"י עכו"ם

אפי' במקום שנהגו שלא לעשות, מותר ע"י אינו יהודי, אפי' בביתו. [ש"ע (סע' ב)]. ואם א"א בכנרין מותר לעשותה בעצמו כמו בחוה"מ. [מי"ב (סי' מ)]. אכן בלנות בנין דאוושא מילתא אסור אפי' ע"י עכו"ם. [מי"ב (סי' מ)]. ואם עושה בקבלות ע"י גוי מותר. [מי"ב (סי' תקנ"ט ס"ק ב)].

דבר האבד

מלאכת דבר האבד מותרת, כדרך שאמרנו בחולו של מועד. [ש"ע (סע' ב)]. ועי' בערה"ש (אות כא) שכת' מוטעם זה שחלל יום השוק תב"ב אנו מתיירים לאופים לאפות לחם בבוקר כדי שיהא מוכנים ליום השוק דגם זה הוי כדבר האבד וכן ביריד או שיירות באים מותר לקנות מהם אפי' במקום שאין עושין מלאכה וכ"ש למכור אך מה שיכול לעשות בצינעא יותר טוב, ע"כ].

פרקמטיא

פרקמטיא הרויח והשתכר במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אסור, ובמקום שנהגו לעשות, מותר אלא שמעט שאפי' משכנס אם ממועטין מלישא וליתן [ועי' משי"כ לענין זה בהלכות מצויות לימי בהמ"צ – גליון רכ"ז]. [ש"ע (סי' תקנ"ד סע' ב)]. ולאחר חצות שרי. [עיי"ש ברמ"א. ושם מירר לענין מלאכה, אלא שבש"ע משמע שהא בהא תליא. וכן מבואר במ"ב (סי' מט)].

פרקמטיא אכורה

אף במקום שנהגו לאסור פרקמטיא, אם יש יריד מותר למכור משום שהוא דבר האבד וכמו כן מותר לקנות מלסר ע"י עכו"ם אפי' קודם חצות, אבל ע"י עכו"ם יש להחמיר אם הוא בפרהסיא ולרבים. [מי"ב (סי' מח)]. וביותר הלכה (שם). וביותר (שם) כתי' לא יעשה בעצמו משום היסח הדעת מהאבילות. ויש ליישב הטעמים, ואמ"ל].

סימן ברכה

כל העושה מלאכה בת"ב, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה. [ש"ע (סי' תקנ"ד סע' ד)]. ואפי' במקום שנהגו לעשות, ואף לאחר חצות, אלא שכל זה דוקא כשקובע עצמו למלאכה ומסיח דעתו מהאבילות. ועיי"כ אף שמוותר לעשות מלאכה ולישא וליתן אחר חצות לא ישמשו בעיקר כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות. [מי"ב (סי' מט) ושעה"צ (אות ט)].

קניית ומכירת דברי מאכל

נוהגים למכור ולקנות דברי מאכל, אף קודם חצות. [כה"ח (סי' תקנ"ד אות ק)].

קייטנות

מותר לערוך קייטנה בת"ב ע"מ להקל על הורי הילדים להתענות. ומי"מ אין על המארגנים לקחת הכסף בתורת תשלום אלא בתורת מתנה. [הגר"ש זצ"ל (תורת המועדים אות כז)]. ויקחם לפני אחר חצות ת"ב שהרי ק"ח נותנים מתנות בת"ב.

ציצית ותפילין

עטיפת הטלית

בהרבה מקומות נוהגים שלא להתעטף בטלית בת"ב בשחרית, אלא לובשים טלית קטן תחת גבדיו בלא ברכה, ובמנחה מברך עליו. [עיי' ש"ע (סי' תקנ"ה סע' א) ומי"ב (סי' ד)]. ומי"מ אם פשט הציצית בלילה צריך לברך עליו בבוקר. [מי"ב (סי' ב)]. ואם אפשר לא יפשוט הטי"ק בלילה לצאת דעת הסוברים שאין צריך לברך. [עיי' סדור של הגר"י עמדין ובלוח אר"י. וכן נהגו הגר"ש זצ"ל (שם הגה' ע"ב)].

אהרות הציציות בשעת אמירת קרי"ש

המנהג שלא אוחזים בציציות בקרי"ש של שחרית. [הגר"ש זצ"ל (קעי"מ פ"ח הגה' לד) ועוד].

הנחת תפילין

בהרבה מקומות נוהגים שלא להניח תפילין בת"ב בשחרית, ובמנחה מניחים התפילין ומברכים עליהם (והנהוג להניח תפילין של ר"ת מניחם במנחה). [ש"ע (שם) ומי"ב (סי' ד)].

הליצת התפילין לפני מערב

יש לחלוץ התפילין קודם תפילת ערבית. [מי"ב (סי' ל' ס"ק ח)]. עיי"ש שמבואר בהקפידא היא כשאינו נמצא בצננא. ועי' עוד בכה"ח (אות ח)].

אמירת פרשת קדש לי

י"א שיש להזהר שלא לקרוא בעת הנחת התפילין, פרשיות קרי"ש וכן פרשת קדש דהוא רק כקורא בתורה ות"ת אסור כל היום. [מי"ב (סי' ח)]. ויש מקילים בזה. [כה"ח (שם אות ז) ושבת הלוי (ח"ט סי' קל' אות ב) ושכן הוראת רבוביטני]. וכן הדין לענין הפוסקים יומחמכתך קל עליו"ו ו"אשרתך וגו"ו לננוהגים לאומרם כל יום.

הנחת תפילין למי שאוכל בת"ב

חולה האוכל (אכילת קבע) בת"ב, י"א שאינו מניח תפילין בשחרית. ואם בא לאכול לאחר חצות יניח תפילין לפני האכילה ובתפלת מנחה יניחם שנית. [הגר"ש זצ"ל (פטי"ו אות ה)]. וי"א שאם מתפלל שחרית בתוך ביתו ביחידות יתפלל עם התפילין, ואם מתפלל בבהמ"כ יתפלל בלא תפילין, ובכל אופן במנחה יכול להתפלל עם התפילין שלא לפרוש מן הצבור. [שבת הלוי (ח"ט סי' קל' אות ב)].

הוספות בתפלה

נחם ועננו

בת"ב אומר בבונה ירושלים נחם ה' אלקינו את אבלי ציון וכו', ועננו וכו' בשומע תפלה, ולא אמר לא זה ולא זה, אין מחזירין אותו. [ש"ע (סי' תקנ"ט סע' א)]. ולפי מנהג בני אשכנז אין אומרים נחם רק בתפלת מנחה של ת"ב, לפי שאז הציתו במקדש אף ולכן מתפללים אז על הנחמה. [רמ"א (שם)]. וכמו כן הקהל אינו אומר עננו אלא במנחה (לפי מנהג זה). [רמ"א (סי' תקנ"ט סע' ג)].

אמירת נחם ועננו למי שאינו מתענה

מי שאינו מתענה (דהיינו שאכל כשעור) אינו אומר עננו. [ביה"ח (סי' תקנ"ה על סע' א ד"ה ב'ין) דעת הגר"ש זצ"ל (הלכ"ש פי"ג אות ז) שאומר עננו ויגיד "ביים צום תענית הזה". מיהו אומר נחם בתפלת יו"ח. [כן מוכח מהמ"ב (סי' ק) שדוקא לענין בהמ"ז יש מ"ח אם זוכירנו. וכן פסק האור לציון (ח"ג פכ"ט אות א)]. ועיי"ן עוד פרטים בזה בהלי' מצויות לדי' תעניות – גליון תפ"ד.

שכח לומר נחם

אם לא אמר נחם, אין מחזירין אותו. [ש"ע (סי' תקנ"ט סע' א)]. ואם נזכר קודם שחתם רצה אומר שם דהיינו קודם ותחזינה וא"צ לחתום בברוך מנחם ציון אלא ותחזינה עיינו עד סוף הברכה. [מי"ב (סי' ב)].

שכח לומר עננו

אם לא אמר עננו, אין מחזירין אותו. [ש"ע (סי' תקנ"ט סע' א)]. ועיי"ן עוד פטורים בזה בהלכות מצויות לדי' תעניות – גליון תפ"ד.

הכנות לצורך מוצאי ת"ב

כיבוד הבית והצעת המיטות

אין מציעין המיטות ואין מכבדין את הבית קודם חצות. [ערה"ש (סי' תקנ"ד אות כא)]. ויש הנוהגים בעדות המזרח ששופטים ומסדרים את הבית בת"ב אחר חצות סימן שמתכוננים לגאולה. [מועד לכל חי (פלאגי סי' י' אות פז) ובמבית לוי (עמ' מט) כתי' שאין זה מנהג בני אשכנז].

שטיפת כליים

אין להדיח ולשפוף הכלים בליל ת"ב, ולאחר חצות מותר. [עיי' במקור חיים (סי' תקנ"ד)]. וע"כ יש להזהר בת"ב החל במוצ"ש שלא לשטוף הכלים שנתונו מסעודות שבת, אלא ישרה אותה במים בלבד].

הכנת מזוודות והפצלים לצורך מוצאי ת"ב

אין להתעסק באריות הפצלים וארגון נסיעה לצורך מוצאי ת"ב (כגון בחורי ישיבות החוזרים לביתם מוצאי ת"ב). [הגר"ש זצ"ל (הלכ"ש פטי"ו סוף הגה' ע"ב)].

מוצאי התענית

הבדלה במוצאי הצום (שהל במוצ"ש)

בליל מוצאי ת"ב מבדיל על הכוס, ואינו מברך על הנו (אפי' אם לא בירך במוצ"ש) ולא מברך על הבשמים. [ש"ע (סי' תקנ"ט סע' א) ומי"ב (סי' ד)]. וכמו כן אינו אומר לפני ברכת הגפן הנה א-ל וכו'. [ש"ע (פטי"ב אות מד) ולוח אר"י]. ומותר לשתות בעצמו וא"צ ליתן ליתנוק. [מי"ב (סי' ג)]. ובלוח אר"י כתב שאם יש קטן עדיף שהוא יטעם. ומי"מ בתפלה א"צ להבדיל כיון שהבדיל מאתמול ואפי' שכח אתמול להבדיל בתפלה ג"כ א"צ עתה להבדיל. [מי"ב (שם)].

מטעם ללא הבדלה

חל ת"ב במוצ"ש ושכח להזכיר "אתה חוננתנו" בתפלת ערבית, ובמוצאי הצום שכח ואכל קודם שבהלה, יש להסתפק אם חוזר ומתפלל ערבית. [הגר"ש זצ"ל (פטי"ו אות ג)]. ועל כן נראה שראוי לחזור ולהתפלל ויתנה שאם אינו מחויב היא תפלת נדבא.

אכילת בשר ושארי דיני אבלות

אם חל ת"ב בשבת ונדחה ליום א', מותר לאכול בשר ולשתות יין ביום ב' (אפי' לפני חצות), אבל בלילה, לפי מנהג בני אשכנז, אסור מפני אבילות של יום. [רמ"א (סי' תקנ"ח)]. ומי"מ דוקא בשר ויין אסורים (פרט ליון של הבדלה) אבל תספורת מותרת אף מהלילה. [מי"ב (סי' ד)]. וה"ה רחיצה וכיבוס. [משמעות הפוסקים הנ"ל. וכן דעת הגר"ש זצ"ל (שם אות ז) דלא כלוח אר"י שכת' שנוהגים איסור בדברים אלו]. ומנהג בני ספרד להתיר אף אכילת בשר ושתיית יין. [כה"ח (סי' תקנ"ח אות ק) וסי' תקנ"ח אות ט)].

ברכת מעין ג' אחר הבדלה

אם עשה הבדלה במוצאי תב"א, ודעתו לילך ולסעוד סעודת פת, אין לו לברך מעין שלש, וברכת המזון תפטור היין (אולם בהבדלה במוצ"ש, במשך השנה יש לברך מעין ג', ואם לא בירך קודם הסעודה לא מברך אחר כך, כמבואר במ"ב סי' רצ"ט ס"ק כ"ט). [הגר"ש זצ"ל (שם יוסף ח"ג סי' קנד)].

קידוש לבנה

עשימה לפני קידוש הלבנה

לפני שמקדש הלבנה צריך לטעום ממאכל. ואם בידו לקדש הלבנה בצבור יכול לקדש עמהם אף שלא טעם משום ברוב עם עם הדרת מלך. [מי"ב (סי' מב) ס"ק א) ושעה"צ (אות ט)].

לבישת נעלים

במוצאי ת"ב צריך ליהרש שלא לקדש בלי מנעלים. [מי"ב (סי' תכו' ס"ק א)]. וגם ההולכים בעלי גומי וכדו' עליהם להחליף נעלים קודם קידוש לבנה, ולא רק הנוהגים ללכת יחף. [הגר"ח (שלי"א) (אשי ישראל פי"מ הגה' ט)].

שיירת טובים מאורות

י"א שמי שנוהג לקדש הלבנה אחרי ת"ב יכולים לשיר הפזמון "טובים מאורות". בפרט במוצאי ת"ב נדחה. [עיי' בזה משי"כ בהלכות מצויות לתעניות – גליון שפ"ד].

ניתן להאזין לשיעורי הלכה מבעמח"ם שמענתא עמיקתא שלטי"א בקול הלשון – טל': *6761 יש להקיש 3-3-1 שלוחה 65

